

İslâm Hukukunda Devletin Piyasaya Müdahalesi*

Araştırma
Makalesi
Research
Article

Celalettin Taşova

Doktora öğrencisi, Hitit Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı (İslam Hukuku)

PhD student, Hitit University, Department of Basic Islamic Sciences (Islamic Law)
Çorum, Türkiye

 celalettin.tasova42@gmail.com

 orcid.org/0000-0001-9759-448X

Yazar
Author

TAŞOVA, Celalettin. "İslam Hukukunda Devletin Piyasaya Müdahalesi". *Tevilat* 4/2 (Aralık 2023), 317-345.

 doi.org/10.53352/tevilat.1316216

Atıf
Cite as

Received / Geliş Tarihi: 8.06.2023

e-ISSN: 2757-654X

Accepted / Kabul Tarihi: 15.11.2023

www.tevilat.com

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yayıncı/Published by: Selçuk University Press

Bilgi
Info

* Bu çalışma Celalettin TAŞOVA'nın Prof. Dr. Abdullah ÇOLAK danışmanlığında hazırladığı "İslam Hukukunda Devletin Piyasaya Müdahalesi" konulu yüksek lisans tezinden üretilmiştir. / This study was produced from Celalettin TAŞOVA's master's thesis on "State Intervention in the Market in Islamic Law" which prepared under the supervision of Prof. Dr. Abdullah ÇOLAK.

İslâm Hukukunda Devletin Piyasaya Müdahalesi

İslâm, içtimai hayatı her yönüyle düzenleyen bir dindir. Birçok mesele hakkında Kur'an ve Sünnette hayatı tanzim eden bu kurallar belirtilmiştir. Ancak bazı konular var ki zamanın şartlarına göre değişik durumlar arz edebileceğinden dolayı Şâri' tarafından haklarında kesin bir hüküm konulmamıştır. Hakkında net bir hüküm belirtilmemiş olan ve zaman zaman fikri tartışmalara sebep olan konulardan birisi de devletin piyasaya müdahale etmesinin hukuken uygun olup olmadığı konusudur. Bu konu Hz. Peygamber döneminden günümüze kadar pek çok kez gündeme gelmiş toplumu ilgilendiren önemli bir konudur. Her insanın farklı işlerle meşgul olarak diğer insanların ihtiyacını karşıladığı gerçeğinden hareketle doğal bir bayi' müşteri döngüsünün olduğunu düşünersek bu döngünün herhangi bir yerinde meydana gelen bozulma haliyle diğerlerini de etkileyecektir. Dolayısıyla piyasaya devlet müdahalesinin caiz olup olmadığı konusu toplumun tamamını ilgilendiren bir konudur. Böylesi bir bozulma zincirine mahal vermeyip düzenin sağlanması için alınacak tedbirler önem arz etmektedir. Narh ve tes'îr kavramı ile ifade edilen piyasaya devlet müdahalesi hakkında İslâm hukukçuları farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bu çalışmamızda narh ile ilgili görüşler ve değerlendirmeler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Piyasa, Akitlerde Rıza, Maslahat, Narh.

Özet

318

Tevilat 4/2 (2023)

State Intervention in the Market in Islamic Law

Islam is a religion that regulates social life in every aspect. In the Qur'an and Sunnah, these rules that regulate life are stated about many issues. However, there are some issues for which no definite ruling has been made by the Shari' because they may present different situations according to the conditions of the time. One of the issues about which no clear ruling has been made and which causes intellectual debates from time to time is the issue of whether it is legally appropriate for the state to intervene in the market. This is an important issue that has been on the agenda many times since the time of the Prophet Muhammad until today. If we consider that there is a natural dealer' customer cycle because every person meets the needs of other people by engaging in different jobs, the deterioration that occurs in any part of this cycle will affect others. Therefore, the issue of whether state intervention in the market is permissible is an issue that concerns the whole society. The measures to be taken to prevent such a chain of deterioration and to maintain order are important. Islamic jurists have put forward different opinions about the state intervention in the market, which is expressed by the concept of *narh* and *tes'îr*. In this study, opinions and evaluations about *narh* will be presented.

Keywords: Islamic Law, Market, Consent in contracts, Maslaha, Price limitation.

Abstract

Giriş

İslâm hukukunda bey' akdi kavramı ile ifade edilen ticaret akdi, malın muadili bir malla takası veya bir malın ona biçilen değerinin ödenmesi sonucu yapılan mübadele ile gerçekleşir. Akitlerin gerçekleşmesinde genellikle ikinci mübadele şekli olan meb'îe biçilen değer üzerinden belirlenen fiyatın ödenmesi yöntemi tercih edilmektedir.

Fiyat ile malın değeri arasında orantılı bir ilişki vardır. Bu orantının sağlanması ve devamlılığının güvence altına alınması sağlıklı bir piyasa ortamı için son derece önemlidir. Malın değeri ile fiyat arasında uyumsuzluk meydana geldiğinde her hâlükârda taraflardan biri zarar görmektedir. Çünkü taraflardan biri adına haksız kazanç meydana gelmiştir.

İslâm piyasa fiyatlarının belirlenmesinde serbest rekabet ortamının oluşmasına önem vermiştir. Hz. Peygamber'den fiyatlara müdahale etmesi istendiğinde piyasada istikrarın bozulmaması ve arz-talep döngüsü neticesinde meydana gelen serbest piyasanın oluşmasına engel bir durumun ortaya çıkmaması için müdahale talebini kabul etmemiştir. Piyasa fiyatlarına müdahale etmek yerine piyasada denge oluşumuna engel olan ihtikâr, neceş, telakkir'rukban, faiz gibi bir takım zararlı muameleleri yasaklayarak, çarşı ve pazar denetimi yaptırarak iktisadî hayatı otokontrolü ile düzenleyen kalıcı bir uygulama inşa etmiştir. Bu durum bir diğer yönüyle piyasa-insan dengesi şeklinde ifade de edilebilir.

İslâm'da tek taraflı karar mekanizması değil, adil ve karşılıklı rızaya dayalı bir mekanizma mevcuttur. Bu nedenle İslâm hukukunda piyasanın tamamen kontrolsüz bırakılması da uygun görülmemiştir. Bazı durumlarda karşılıklı rıza zarar görüp, kazanç tek taraflı olmaya başlamışsa burada devletin yetkili kurumlarının müdahalesinin toplum maslahatı sebebiyle gerekli görülebileceği zaman zaman tartışma konusu olmuştur. Piyasaya devlet müdahalesinin gerekli durumlarda caiz olabileceği ve hiçbir durumda caiz olamayacağı yönünde ihtilaf meydana gelmiştir. Caiz görenlere göre devlet tarafından müdahale yapılırken izlenen prensip, adaletli olmak ve haksız kazançtan kaçınılmasını

sağlamak, aynı zamanda da topluma dürüst ve ahlaklı bir ticari hayatın düzenini sağlamak üzere olmuştur.

İslâm hukuku kaynaklarımızda hem üreticiye hem tüketiciye zarar vermeden ve asıl olarak toplum maslahatını dikkate alan devletin piyasaya müdahalesi konusu ile ilgili temel bilgiler bulunmaktadır. Devletin piyasaya müdahalesi, İslâm hukuk kaynaklarının buyu' başlıkları, klasik kaynaklarda Ahkamu's-Sultaniyye kitaplarının tes'îr başlıkları ve piyasa ile ilgili yazılan makalelerin alt başlıklarında ele alınmıştır. Ancak konu ile ilgili müstakil eser sayısı çok azdır. Narh ile ilgili Cengiz Kallek'in "Hz. Peygamber Döneminde Devletin Piyasaya Müdahalesi" konulu yüksek lisans tezi, Mübahat S. Kütükoğlu'nun "Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri" isimli eseri, makale olarak; Cengiz Kallek'in "Narh'a Yeniden Bakış", Ahmet Tabakoğlu'nun "Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi" konulu çalışmaları ve bazı makalelerde dönemsel narh incelemeleri ve Sabri Ülgener'in bir başlık olarak yer verdiği "Tarihte Darlık Buhranları" adlı eseri gibi çok az sayıda müstakil eser bulunmaktadır. Ayrıca uygulamalarının kaydı olarak Osmanlı Devleti döneminde şeri'yye sicillerinde narh ile ilgili bölümler de bulunmaktadır.

Bizim çalışmamızın yapılan diğer çalışmalardan farkı ise modern iktisat anlayışının dayandığı günümüz hukuk sistemine göre devletin piyasaya müdahalesi ve müdahale gerekçeleri açısından İslâm hukuku ile ortak noktalarından bir kısmının belirlenmesi olmuştur. Ancak yapmış olduğumuz bu çalışma aynı isimle yazmış olduğumuz yüksek lisans tezimizin bir tanıtım makalesi olduğu için ilgili başlık burada ele alınmamıştır.

Böyle bir çalışmayı yapmaya yönelmemizin nedeni günümüzde meydana gelen ve toplumun sırtında bir kambur gibi yük olan aşırı fiyat artışlarına İslâm Hukuku açısından bir değerlendirme yapmak ve toplumsal bir soruna fayda sağlayabilmek olmuştur. Bu çalışmada İslâm Hukuku'nun spekülatif aşırı fiyat uygulamalarına karşı nasıl bir tavır aldığı ve nasıl bir yol izlediği ele alınacaktır. İki ana başlıkta ele alacağımız çalışmamızın ilk bölümünde fiyat belirleme, kâr haddi ve tüketici

hakları ile ilgili konular incelenecek, ikinci bölümde ise devletin piyasaya müdahalesi yani narh konusu ele alınacaktır.

1. Fiyat Belirleme, Kâr Haddi ve Tüketici Hakları

Piyasa düzeni ve devletin piyasaya müdahalesi ile ilgili hususlara geçmeden önce fiyat belirleme hakkının kimin olduğu ve kâr haddi belirlenmesinin İslâm hukukuna göre uygun olup olmadığı, kâr ile ilgili belli bir oranın bulunup bulunmadığı meselelerinin incelenmesi piyasa düzeninde devletin sınır ve yetkilerini öğrenmek piyasaya devletin müdahalesinin İslâm hukukuna göre uygun olup olmadığının alt yapısını anlamamız adına önemlidir. Bu nedenle ilk olarak fiyat belirleme ve kâr haddi konularını incelemek ve daha sonra piyasaya müdahale yani narh konusunu ele almak konunun sağlam zeminde anlaşılması adına daha isabetli olacaktır.

1.1. Adil Bir Fiyat Tespiti

Ticaret, bir malın belli bir bedel karşılığı alıcı ile satıcı arasında mübadele edilmesidir. Bu mübadeleye ticaret, mübadele ortamına piyasa, bedele ise semen adı verilir.¹ Görüldüğü üzere ticarete bir ortam ve ortama uygun bazı kurallar mevcuttur. Bu demektir ki hayatta her şeyde olduğu gibi ticarete de denge için kurallar gereklidir. Bu dengenin en önemli unsurlarından biri ise fiyat/bedeldir. Çünkü İslâm'da ticaret, her iki tarafın zarara uğratılmadan karşılıklı rıza ile belirleyecekleri bir semen üzerinden mal mübadelesidir.² Rızayı zedeleyen, onu ortadan kaldıran durumlar İslâm hukukunda akdin ya fesad ya da butlan sebebidir.

Peki, bedeli belirlemede öncelikli hak kimindir ve bedelin belirlenmesi nasıl olur? Bedelin belirlenmesinde öncelikli hak hem gerçek hem tüzel kişilerde ilk olarak üretici veya satıcıya aittir. Ancak bazı durumlarda devlet rayiç bedel üzerinden semen belirleme yetkisini kullanabilir. Devlet müdahalede bulunarak semen belirleme yetkisini kullanırken ehli hibrenin (bilirkişilerin)

¹ Hamdi Döndüren, *İslâm Ticaret İlmihali* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 272.

² en-Nisâ 4/29.

görüşlerinden de faydalanır.³ Devlet bir mal veya hizmet için bedel ortaya koyacağında bayi'in malını satarken alabileceği üst sınır (tavan), bayi'in malını satarken isteyebileceği alt sınır (taban) olarak farklı iki şekilde belirleyebilir.⁴

Bedelin belirlenmesi hususunda sabit bir kural yoktur. Ancak İslâm'ın öngördüğü ticaret anlayışından yola çıkarak bazı neticeler elde edebiliriz. İslâm tekelci bir piyasayı değil serbest piyasa ekonomisini desteklemektedir.⁵ Serbest piyasa ekonomisi ile hem müşterilerin hem de bayi'lerin kendi doğal sistemleri içerisinde ortak bir yol bulması istenmektedir. Çünkü serbest piyasada kişi fiyat belirlerken arz talep dengesini dikkate almak zorundadır. Bu durumda şahıs kafasına göre bir fiyat belirleyemez. Böylece ürün gerçek değerinde veya gerçek değerine en yakın bedelle satılmış olur. Yani serbest piyasa şartları sağlanırsa hem alıcı hem de satıcı bundan kâr eder.⁶

1.2. Kâr Haddi

İslâm hukukunda kâr haddi meselesi narhla yakın alakasından ötürü bahsedilmesi gereken önemli bir konudur. Aradaki bağlantıyı kısaca izah edecek olursak: "Narh, piyasa fiyatlarına sınırlama getirilmesini, kâr haddi ise narhta kullanılan bir ölçüyü ifade etmektedir."

Kâr, terim anlamı olarak; "Alışverişin sağladığı para kazancı, girişimcinin (üretici veya satıcı) üretimden aldığı pay, maliyet fiyatıyla satış fiyatı arasındaki fark, bayiin ürünü satarken maliyet veya alış fiyatı üzerine eklemiş olduğu fazlalık."⁷ gibi anlamlara gelir. Arapça'da "kazanç, getiri, gelir, fayda, menfaat, satış fiyatı ile

³ İbn Âbidin, *Reddü'l-Muhtar alâ Dürri'l-Muhtar* (Beyrut: Daru'l-Marife, 2015), 9/659; Abdullah Zübeyr Abdurrahman, *et-Tes'ir ve Hükmühu*, 9, (Erişim 22 Kasım 2020); İbrahim Alallah Cevir el-Kâisi, "Hukmu't-Tes'iri'l-Cebrî fi'l-Fıkhî'l-İslâmî", *Irak Üniversitesi Dergisi (Mecelletü'l-Câmiati'l-İslâmiyye)* 26/3 (2011), 123.

⁴ Hüseyin Arslan, *İslâm'da Tüketici Hakları* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 63, 64.

⁵ Ahmet Tabakoğlu, *İslâm ve Ekonomik Hayat* (İstanbul: DİB Yayınları, 1987), 101.

⁶ Ömer Faruk Habergetiren, *İslâm Hukukunda Sermaye ve Sermaye Hareketleri* (İstanbul: Kitabı Yayınları, 2015), 137.

⁷ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, (Erişim: 06 Aralık 2018)

maliyet arasındaki fark" anlamlarına gelen "ربح" (rıbh) kelimesi ile ifade edilir.⁸

Kâr, tanımda geçtiği üzere yapılan ticarete maliyet üzerine eklenen farktır. Ticaret yapmak ne kadar meşru ise kâr elde etmek de o kadar meşrudur. Çünkü insanların ticaret yapmalarındaki asıl amaç kâr elde etmektir. Naslarda kâr için belli bir sınırlama getirilmemiş, belirtilen genel ticaret kuralları içerisinde kalmak şartı ile bayî' özgür bırakılmıştır.⁹ Ancak bu serbestlik, müşterileri zor duruma sokacak, haksız kazanç elde etmeye varacak derecede olmaması şartları ile sınırlıdır. Her ne kadar İslâm serbest piyasa üzerine önemle dursa da tüketicinin haklarını korumak için gerekli ihtimamı da göstermektedir.

Naslarda, mebi'in çeşidine göre yüzde hesabı yapılarak belli bir kâr oranı tahsis edilmemiştir. Ancak bu durum İslâm'ın iktisadî alanı ihmal ettiği anlamına gelmemektedir. Bilakis İslâm kârın tespiti ve tahdidi hususunda herhangi bir kayıt getirmeyerek arz talep dengesine ne kadar önem verdiğini ortaya koymuştur. Çünkü hammadde temini, iş gücü, teknolojik gelişmişlik seviyesi gibi arz faktörleri ve tüketicinin gelir seviyesi, örf-adetler, nüfus dağılım oranları gibi talep faktörleri şeklinde malın maliyetini etkileyen birçok önemli etken bulunmaktadır. Kâr oranı ise maliyete göre belirlenir. Zikredilen maliyet faktörleri her bölge ve zaman için aynı nitelikte olamayacağına göre İslâm'ın belli bir kâr haddi koymaması yerinde ve hikmetli bir uygulamadır.¹⁰ Hz. Peygamber'in gelen narh talebini reddetmesinin sebeplerinden birinin de bu düşünce olması muhtemeldir.¹¹ Bununla beraber

⁸ Ebü'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem Ibn Manzur, *Lisanü'l-Arab* (Beyrut: Daru's-Sadr, t.y) "rıbh" , 2/442; Seyyid Muhammed Murtaza el-Huseyni ez-Zebidî, *Tacu'l-Arus* (Kuveyt: Turas el-Arabiyye, 1973), "rıbh" , 6/379; *Mv.F*, "Rıbh", 22/84.

⁹ Nihat Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular 2* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 107.

¹⁰ Celal Yeniçeri, "İslâm Hukukunda Alışverişte Kâr Haddi Araştırmasına Dair Tenkîdî Görüş: 6", *İslâm Hukukuna Göre Alışverişte Vade Farkı ve Kâr Haddi*, Ed. Ali Şafak, Hayreddin Karaman (İstanbul: İlmî Neşriyat, 1989), 188.

¹¹ İbrahim Kâfi Dönmez, "İslâm Hukukunda Alışverişte Kâr Haddi Araştırmasına Dair Tenkîdî Görüş: 6", 159.

doğrudan fiyat belirleme şeklinde olmasa da itidalli olmayı tavsiye eden naslar da vardır.¹²

Kâr haddi ile ilgili naslarda kat'i manada delil bulamayan fakihler meseleye çözüm olarak bulunulan bölgenin örfünden yararlanmayı tercih etmişlerdir.¹³ Mesela Hanefilerin bir malın, bilirkişinin belirleyeceği fiyattan çok fazla bir fiyata satılmasını gahn gördükleri ifade edilmektedir. Mâlikîler ise Hz. Ebû Bekir'in (ö.33/634) uygulamasını esas alarak malın değerinin üçte birini aşan fiyatı fahiş kabul etmişlerdir.¹⁴ Bu iki mezhebin ve diğer mezheplerin yoğunlukta olduğu bölgeler ve örfleri göz önüne alındığında görülür ki İslâm'da kârın sınırı belirlenirken örfün ciddi manada etkisi bulunmaktadır. Ebû Hanife ise, kâr en fazla sermaye miktarı kadar elde edilebilir demiştir. Yani bin liralık mal en fazla onun iki katı fiyatı olan iki bin liraya satılabilir diyerek tüketicinin korunması için bir içtihatla bulunmuştur.¹⁵

1.3. İslâm'da Tüketici Hakları

Tüketici hakları hukuki boyutta sanayi devrimi sonrası ortaya çıkmış bir kavramdır. Ancak iktisadî ve içtimai hayat çerçevesinde düşündüğümüzde tüketici haklarının mevcudiyeti tarih olarak daha eski dönemlere dayanır. Toplumda iktisadî yapının bozulmaması için yapılan ticari düzenlemeler dolaylı olarak tüketici haklarının korunmasını da kapsamaktadır.¹⁶ İslâm hukukunda tüketicinin korunması hususuna önem verilmiştir. Mebi' veya bayi' ile ilgili sorunlarda müşteriye sunulan muhayyerlik hakları bunun en önemli göstergesidir. Tüketicinin korunmasına önem verildiğinin bir diğer delili ise bizzat devletin piyasayı denetlemesi ve ihtiyaç halinde düzenlemesidir. Bu görev İslâm'ın ilk dönemlerinde hisbe teşkilatı ile sağlanmış, ileriki

¹² Buhari, "Buyu", 16.

¹³ Alaüddin Ebi Bekr b. Mesud el-Kâsânî, *Bedaiu's-Sana'i* (Beyrut: Daru'l-Kütübi İlmiye, 2003/1424), 5/223

¹⁴ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Muğni* (Riyad: Daru Alemi'l-Kütüb, 1997/1417), 4/152.

¹⁵ *Fetâvâ'l-Hindiyeye* (y.y: Matbatü Emiriyye, 1310), 3/164; Osman Eskicioğlu, *İslâm ve Ekonomi* (İzmir: Çağlayan Matbaası, 1999), 105.

¹⁶ Alparslan Alkış, "İslâm Hukuku Açısından Tüketicinin Korunması" (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2012), 18.

dönemlerde ahilik ve loncalar gibi faklı teşkilatlar aynı görevi sürdürmüşlerdir.

İslâm hukukunda tüketicinin korunması meselesi üç ayrı aşamada ele alınmıştır. İlk olarak tüketicinin üretim aşamasında korunmasıdır. Müşterinin mağdur edilmemesi adına satın alınması için piyasaya sürülen mal ve hizmetlerin maksat ve isteklere uygun olması, sağlam ve kaliteli olması, göze hitap eden güzel bir ürün veya hizmet olması hususlarına dikkat edilmelidir.¹⁷ Bu kısım devlet tarafından kontrol edilebilir olsa da aslında kendisi de bir anlamda tüketici olan üreticinin ahlaki olarak işini düzgün yapması ile alakalı bir durumdur. Kısacası bu kısım üreticinin görevidir denilebilir.

İkinci olarak tüketicinin pazar aşamasında korunmasıdır. Bu ise çarşı ve pazarların denetlenip düzenlenmesi ve alışveriş esnasında gerçek dışı tanımlardan kaçınılması ile olur. Gerçek dışı tanımlardan maksat malın kalitesi veya semeni hususunda gerçeği yansıtmamak olabileceği gibi malı almayacağı halde müşteri gibi görünüp fiyat artırmak için piyasayı kızıştırma (neceş) şeklinde de olabilir.¹⁸ Hz. Peygamber bu davranışı yasaklamıştır.¹⁹ Bu kısım ise kısmen bayiin görevi olmakla birlikte, yazılı veya sözlü olarak ifade edilen bilginin doğruluğunu denetleme anlamında daha önce ifade edilen kurumlar vasıtasıyla devletin de görevidir.

Üçüncüsü ise tüketicinin pazar aşaması sonrasında korunmasıdır. Bu kısımda tüketicinin semen bakımından ve kusurlu mallar bakımından korunması gerekmektedir.²⁰ Tüketicinin kusurlu mal bakımından korunması ise İslâm hukukunda kendisine tanınan muhayyerlikler sayesinde olmaktadır. Bu bağlamda devletin müdahalesi ile de bağlantılı olarak tüketici haklarını koruması yönünden; malda bulunan eksikliğin malın kalitesini düşürmesi söz konusu olduğu için ayıp

¹⁷ Celal Yeniçeri, *İslâm Açısından Tüketim, Tüketicinin Korunması ve Ev İdaresi* (İstanbul: İfav Yayınları, 1996), 121-129; Alkış, "İslâm Hukuku Açısından Tüketicinin Korunması", 64-67.

¹⁸ Yeniçeri, *İslâm Açısından Tüketim, Tüketicinin Korunması ve Ev İdaresi*, 130-137; Alkış, "İslâm Hukuku Açısından Tüketicinin Korunması", 89.

¹⁹ Buhari, "Buyu'", 60; Müslim, "Buyu'", 10-13.

²⁰ Yeniçeri, *İslâm Açısından Tüketim, Tüketicinin Korunması ve Ev İdaresi*, 137-145.

muhayyerliği, malın vafında bulunan eksikliğin onda beklenen özelliğin olmaması ya da eksik olması gibi yanıltıcı durumlar için vasıf muhayyerliği, bir malın arzında maliyet ve kâr oranındaki bilinçli yanlış beyanlar karşısında hıyanet muhayyerliği, taraflardan birinin malın satım bedeli hususunda aldatılması söz konusu olduğunda ise aldanma muhayyerliği aynı şekilde görme, şart ve nakd muhayyerlikleri olmak üzere yedi çeşit muhayyerlikle tüketici korunmaktadır.

2. Devletin Piyasaya Müdahalesi (Narh/Tes'îr)

Bu bölümde öncelikle narhın tanımını yapılacak akabinde narhla ilgili naslar ve bu naslar üzerinden ulaşılan hükümler ele alınacaktır.

2.1. Narh'ın Tanımı

Narh (نرخ), Farsça kökenli bir kelimedir. Kaynaklarda "Nark" olarak da geçmektedir. Aslı "Nirh"tir.²¹ Lügat manası olarak; Türkçe'de "kıymet, fiyat" manalarına gelir.²² Arapça'da (تسعير) "tes'îr" kelimesi ile ifade edilir.²³ Terim olarak, fiyatların devlet ya da bulunulan bölgenin yetkilileri tarafından belirlenmesi ve satıcıların kamu maslahatı gereği bu sınırlandırılmış fiyatın dışına çıkmalarının yasaklanmasıdır.²⁴ Bir diğer tanımla, temel ihtiyaç maddelerinin piyasa fiyatlarına kamu menfaati gereği doğrudan

²¹ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2010), "Narh", 946.

²² TDK, *Büyük Türkçe Sözlük* (Erişim 22.12.2019)

²³ Zebidî, *Tacu'l-Arus*, "Se'ara", 12/28; Ibn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, "Se'ara", 4/365-367; Abdulkadir er-Razi, *Muhtaru's-Sıhah* (Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1986), 126; *Mv.F*, "Tes'îr", 11/301; Muhammed b. Yakub el-Feyruzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2005), 407; Emîl Bedî' Yakûb, *Mevsûatu 'Ulûmi'l-Luğati'l-'Arabîyye* (Beyrut: Daru'l-Kütübi İlmiyye, 2006) 4/321; Cengiz Kallek, "Narh", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/387; Cengiz Kallek, *Sosyal Servet: İslâm'da Yönetim Piyasa İlişkisi*, (İstanbul: Klasik Yay., 2018), 114.

²⁴ Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Neylü'l-Evtar Şerhu Muntaka'l-Ahbar* (Lübnan: Beytü'l-Efkarı'd-Devliyye, 2004), 1025; Ahmed Hasan, "et-Tes'îrfi'l-Fıkhî'l-İslâmî", *Mecelletü Câmiati Dimeşki'l-Ulumi'l-İktisadiyye ve'l-Kanuniyye* 22/1 (2006),457; Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, 290.

müdahale edilmek suretiyle bir taban veya tavan fiyat belirlenmesi ve bayi'i belirlenen fiyattan satmaya icbâr etmesi olayıdır.²⁵

İslâm ekonomisinde narh/tes'îr hakkındaki görüşler caiz olup olmadığı yönünde ikiye ayrılmıştır. Nisa sûresi 29. âyeti ile birlikte narh konusunda Hz. Peygamber ve sahâbe dönemine ait iki örnek bulunmaktadır. Leh ve aleyhte fikir yürütenler de zikredilen âyet ve bu iki örnek üzerinden değerlendirilmede bulunmuşlardır.

2.2. Narh/Tes'îr ile İlgili Âyet ve Yorumları

Müslümanlar için gerek ferdî gerek toplumsal anlamda düzenli bir yaşantı sürebilmeleri adına Kur'an ve Sünnet'te belli kurallar zikredilmiştir. Ancak her konu için birebir hüküm bildiren naslar mevcut değildir, olması da beklenemez. Böyle bir beklenti içinde olmak, beşerî kanun açısından da aykırı bir beklentidir. Çünkü hayatta her geçen gün yeni konular ve beraberinde yeni problemler ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle bazı konularda doğrudan naslarda açık hüküm bulunurken bazı konularda naslardan yararlanarak yeni hükümlere ulaşma imkânı verilmiştir.

İnsanların ihtiyaçlarının bir neticesi olarak ortaya çıkan ticaret Kur'an'da serbest bırakılmıştır. Ticaretin ruhuna aykırı, insanlık için zararlı olan muameleler de aynı şekilde Kur'an'da belirtilmiş ve yasaklanmıştır. Ancak Kur'an'da devletin piyasaya müdahale edip etmemesi ile ilgili sarıh bir nas bulunmamaktadır.

Dilimizde kullanıldığı şekliyle "narh", Arapça tabiriyle "tes'îr" kelimesi her ne kadar âyette geçmese de genel kabule göre Nisa sûresi 29. âyet devletin piyasaya müdahale konusu için delil olarak kabul edilmektedir.²⁶ Âyette şöyle buyrulmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ
 عَٰيٍ: *Ey iman edenler! Karşılıklı*

²⁵ Kallek, *Sosyal Servet: İslâm'da Yönetim Piyasa İlişkisi*, 115; Abdullah Zübeyir Abdurrahman, *et-Tes'îr ve Hükümühu*, 2, (Erişim 22 Kasım 2020), hssb.gov.sd/sites/default/files/0_وَحكْمه_20%النسعيم.pdf

²⁶ Cengiz Kallek, "Narh Konusuna Yeniden Bakış", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 7 (2006), 258.

*rızaya dayanan ticaret dışında mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir.*²⁷

Bu âyeti batıl yol, karşılıklı rıza ve birbirinizin kârına mâni olmayın ifadeleri üzerinden ele alarak âyetin narhın cevazına veya yasaklığına delil niteliğini incelemek gerekir:

2.2.1. Batıl Yolların Kullanılmaması

Batıl yolların kullanılmaması ile ilgili âyetin başında "لَا تَأْكُلُوا"

بِالْبَاطِلِ أَمْوَالِكُمْ: *Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin*"

buyurulmaktadır. Burada geçmekte olan batıl yol ile maksat gayr-ı meşru kazanç sağlayan bütün yollardır.²⁸ Müslümanların geçimlerini sağlayacak işlerle uğraşmalarının gerekliliği nasıl ilahi emirlerde bulunuyorsa aynı şekilde bu geçim yollarının da batıl olmayan helal yollardan olmasının gerekliliği birçok âyette geçmektedir. Mesela Bakara sûresinde: "*Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin...*"²⁹ "...Allah alışverişi helal faizi ise haram kılmıştır..."³⁰ âyetleri geçmektedir. Bir diğer örnek ise ölçü ve tartıda hile yaparak halkı kandıranların lanetlendiği Mutaffifin sûresidir.³¹ Yine aynı şekilde ticarete helal yolun seçilip haram olan yollardan kaçınılmasını emreden hadislerde³² insanlar arasındaki kardeşlik ve güven duygusunun yok olmaması için uyulması gereken ilkeler ortaya konulmuştur.

Zikredilen bilgilerden hareketle piyasaya yapılan sunî müdahalenin piyasa düzenini bozan, topluma zarar veren ve bir kesime haksız kazanç sağlayan gayr-ı meşru bir yol olduğu açıktır. Dolayısıyla bunun da batıl yani dinen yasak olduğunu ifade etmek yanlış bir yaklaşım olmayacaktır. Piyasaya yapılan suni müdahalenin Allah tarafından yasaklanmış batıl yollar arasında olduğunu kabul edersek, bu batıl yolun düzeltilmesi toplumun

²⁷ en-Nisâ 4/29.

²⁸ Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Razi el-Cessas, *Ahkamu'l-Kur'an* (Beyrut: Daru'l-Kütübi İlmîye, 2013/1434) 2/216; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015), 3/72.

²⁹ el-Bakara 2/188.

³⁰ el-Bakara 2/275.

³¹ el-Mutaffifin 83/1-4.

³² Müslim, "İman", 164; Ebû Dâvûd, "Buyu", 50, 51; Tirmizî, "Buyu", 4, 72.

menfaati açısından gereklilik arz eder. Bu düzeltme işini ise toplumun maslahatını koruma görevini üstlenen devletin yapması beklenir.

2.2.2. Karşılıklı Rıza

Âyette açık bir şekilde ifade edildiği üzere karşılıklı rıza ile ilgili: *...إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ*: "...Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka..." buyurulmaktadır. Akitlerin sıhhati için koşulan belli şartlar bulunmaktadır. Bunlardan biri de tarafların rızasıdır.

İkrah yoluyla yapılan alışverişler tarafların rızasını zedeleyici unsurlardandır. İcap ve kabulün, zorlama olmaksızın tarafeynin kendi rızaları ile gerçekleşmiş olması gerekir.³³ Âyette açık bir şekilde görüldüğü üzere karşılıklı rıza şart koşulmaktadır. Taraflar arasında karşılıklı rıza olmayan akit geçerli bir akit değildir. Zikredilmiş olan âyet narhı caiz görmeyenlerin delil olarak getirmiş olduğu âyettir. Bu görüşü savunanlara göre narh konulması durumunda tüccarın buna razı olmama ihtimali yüksektir. Çünkü ticarete amaç kâr elde etmektir. Ancak sınırlandırılmış bir fiyatla netice istenilen şekilde hasıl olmaz. Eşya fiyatlarını sınırlandırmak aynı zamanda kişi hürriyetini sınırlandırmak anlamına gelir. İnsanlar mallarını istedikleri gibi satamazlarsa hürriyetleri sınırlandırılmış olur. Halbuki İslâm hukukunda hür kişilerin, hürriyet haklarını serbestçe kullanabilmelerine çok önem verilmiştir. Bu sebeple kişinin alışverişine müdahale edilmez. Çünkü "şu fiyattan alacaksın şu fiyattan satacaksın" demek bir nevi onu hacr altına almaktır.³⁴

Aktarmış olduğumuz görüşler âyetin bu kısmına binaen narhı caiz görmeyenlerin görüşleridir. İlk etapta bu görüşün doğru olabileceğini düşünsük de aslında âyetin bu kısmının da narhın cevazına delil olabileceğini ifade edebiliriz. Dışarıdan gelen suni müdahale sonucu dengesi değişen piyasada müşterinin çektiği veya çekeceği sıkıntı doğal olarak karşılıklı rızayı ortadan kaldırmış

³³ Zekiyüddin Şaban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)* çev: İ. Kâfi Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 302.

³⁴ Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyar li-Ta'lîl'l-Muhtar* (Beirut: Daru'-Erkam, 1997/1418), 4/416.

olmaktadır. Hem bayii hem müşteriye bünyesinde barındırmakta olan devletin her iki tarafa da zarar ettirmeden orta bir yolu bulması tam olarak karşılıklı rızanın oluşmasını sağlamasa bile meydana gelecek zararın en aza indirilmesi adına uygun ortamın tesis ve temin edilmesi için en makul çözümlerden biridir. Doğal olarak devletin gerekli durumda piyasaya müdahalesi akdin şartlarından olan rızayı ortadan kaldırmadığı gibi onu korumakta ve uygun ticaret ortamını oluşturmaktadır diyebiliriz. Akit hürriyeti hususuna gelince yukarıda zikredildiği üzere bu, İslâm'ın önem verdiği ve dikkat ettiği bir husustur. Ancak hür bir kimsenin hacr altına alınması toplum maslahatı gereği istisnâî olarak uygundur.³⁵ Özet olarak âyetin bu kısmı da kanaatimizce narhın aleyhine değil lehine delil niteliği taşımaktadır.

2.2.3. Birbirinizin Kârına Mâni Olmayın

Başlıkla ilgili âyetin bölümü şöyledir: " ...وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ... :

Kendinizi öldürmeyin..."

İlk bakışta âyetin bu kısmının zahirine göre verilecek olan mana insanların kendilerini öldürmelerinin yani intihar etmelerinin yasaklanmış olduğudur. Müfessirler ise bu kısmı beş madde üzerinde açıklamışlardır;

- a) Sizin gibi mümin olan bir kimseyi öldürmeyin, çünkü bütün Müslümanlar tek bir nefis (beden) gibidir
- b) İntihar ederek kendinizi öldürmeyin
- c) Heva ve heveslere kapılarak nefislerinizi öldürmeyin
- d) Ölümü ve öldürmeyi gerekli kılacak herhangi bir suç işlemeyin
- e) Mali meselelerde birbirinizin kârını bitirecek şekilde zulmederek birbirinizi öldürmeyin³⁶

³⁵ Ahmed Hasan, "et-Tes'îrfi'l-Fıkhî'l-İslâmî", *Mecelletü Câmiati Dimeşki'l-Ulumi'l-İktisadiyye ve'l-Kanuniyye* 22/1 (2006),457.

³⁶ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri*, çev: Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yay., 1992) 4/1656; Ebi Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr el-Kurtubî, *el-Camiu'l-Ahkamu'l-Kur'an* (Beyrut: Risaletü'l-Alemiyye, 2012/1433), 6/259; Cessas, *Ahkamu'l-Kur'an*, 2/228; Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Tefsiru'n-Nesefî* (Dimeşk-Beyrut: Daru İbn Kesîr, 2013/1434), 1/352;

Bir âyet birden fazla konuya delil olabilir.³⁷ Ancak bu âyetin sibâkına bakacak olursak ticaretle ilgili bir durumun devamı için söylenmiş olma ihtimali daha yüksektir. Dolayısıyla müfessirlerin görüşü olarak az önce bahsetmiş olduğumuz başlıklar arasından seçim yapacak olursak son maddede yer alan "*Mali meselelerde birbirinizin kârını bitirecek şekilde zulmederek birbirinizi öldürmeyin*"³⁸ tefsirini kabul etmek de bu âyete getirilebilecek yorumlardandır.

2.3. Hz. Peygamber'in Narh/Tes'ir Talebine Karşı Tutumu

Hz. Peygamber nübüvvetinin ilanı ile her anlamda yeni düzenler getirerek toplumu yeniden inşa etmiştir. İktisadi anlamda ise neredeyse bir devrim gerçekleştirmiştir. Allah Rasûlü (s.a.s) bazı düzenlemeleri -faiz³⁹ örneğinde olduğu gibi- menetme veya ticaret gibi serbest kılma yoluyla yaparken bazı düzenlemeleri ise doğrudan nehiy veya emir yoluyla değil de zararlı olanı kötüleme, iyi olanı teşvik etme yoluyla ortaya koymuştur. Bu ikinci düzenin tesisinde Allah Rasûlü sadece o döneme çare bulmak yerine toplumda düzeni her daim tesis edecek ana ilkeleri dimağlara yerleştirmeyi hedeflemiştir. Bu sayede her toplum kendi örfünce İslâm'ın ticaret ahlakına bürünerek bu ahlâkî ilkelerle fiyatlarını belirleyip ticaret yapma imkânı elde etmiş olacaktır. Bahsetmiş olduğumuz bu düzenlemelerden biri de devletin piyasaya müdahale etmesi meselesidir (narh). Bu konu ile ilgili birkaç farklı varyanttan hadisler mevcuttur. Şimdi bu hadislerin sıhhat

Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin, *Tefsiru'l-Hâzin* (Beyrut: Daru'l-Kütübü İlmiye, 2014/1435), 1/366; Şihâbüddin Mahmûd b. Abdullah el-Âlûsî, *Ruhu'l-Meani* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2015/1436), 5/468-469.

³⁷ *Bazıları Amr b. As'ın (43/664) bu âyeti delil alarak bir sefer esnasında havanın soğuk olmasından dolayı cünüplüğünü teyemmüm ederek giderip namaz kılması rivâyetini (Ebû Dâvûd Taharet, 124; Ahmed b. Hanbel el-Müsned, 4/203, 204), bazıları ise Ebû Hüreyre'nin (58/678) intihar eden kimsenin ahiretteki hallerini anlatan rivâyeti (Buhari "Tıp",721; Müslim "İman",47) âyetin bu kısmı ile bağdaştırmaktadır.*

³⁸ İbn Kesîr, *Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri*, 4/1656; Neseî, *Tefsiru'n-Neseî*, 1/352; Hâzin, *Tefsiru'l-Hâzin*, 1/366; Âlûsî, *Ruhu'l-Meani*, 5/469.

³⁹ Bakara 2/275; Müslim, "Müsâkât", 96, 105, 106; "Hac", 147; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 56; İbn Mâce, "Menâsik", 76, 84; Ahmed b. Hanbel, "Müsned", 5/30.

derecelerine bakıp ardından kaynak değeri ve nehiy durumu değerlendirilecektir.

Hız. Peygamber'in sahâbeden gelen narh talebine karşı tutumunu aktaran hadisin Enes b. Mâlik, (ö. 12/711) Ebû Hüreyre (ö. 58/678) ve Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693) kanallarından gelen lafız farklılıklarıyla birlikte aynı anlamı ifade eden üç farklı rivâyet bulunmaktadır.

Medine'de fiyatların yükselmiş olduğu bir dönemde ashab Rasûlullah'ın yanına gelerek fiyatları sınırlandırmasını (narh koymasını) istemişlerdir. Hız. Peygamber de;

إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمُسَعِّرُ الْقَابِضُ الْبَاسِطُ الرَّازِقُ، وَإِنِّي لَأَرْجُو أَنْ أَلْقَى اللَّهَ وَلَيْسَ أَحَدٌ "

مِنْكُمْ يَطْلُبُنِي بِمَظْلَمَةٍ فِي دَمٍ وَلَا مَالٍ: Muhakkak ki fiyatları tayin eden, darlık ve bolluk veren, rızıklandırıcı Allah'tır. Ben sizden hiç kimsenin malı ve canına yaptığım bir haksızlık yüzünden hakkını benden ister olduğu halde Rabbime varmak istemem"⁴⁰ buyurmuşlardır.

1-Bu hadisin bir rivâyeti Enes b. Mâlik kanalıyla aktarılmaktadır. Hadis ile ilgili Sünen'de ve Müsned'de hadisin ravileri tek tek açıklanmış ve hadisin isnadı sahih, ricalinin sika olduğu görüşüne varılmıştır.⁴¹ Tirmizî (ö. 279/892) bu hadisi sahih ve hasen olarak belirtmiştir.⁴²

2- Hadisin diğer rivâyeti ise Ebû Hüreyre kanalından gelmektedir. Ulaşabildiğimiz kaynaklar olarak bu hadis Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) Sünen'i ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) Müsned'inde geçmektedir.⁴³ Her ikisi de bu hadisin isnadı için sahih ibaresini eklemişlerdir. Şuayb Arnavut (ö. 2016) bu hadisin tahkikinde İbn Abdilber'den narhın uygulanmasında bir beis olmadığına dair aktarmış olduğu bilgileri bizimle paylaşmıştır.⁴⁴

3- Son olarak Ebû Saîd el-Hudrî kanalı ile aktarılan rivâyet bulunmaktadır. Ebû Hüreyre rivâyeti ile benzerlik gösteren bir

⁴⁰ Ebû Dâvûd, "Buyu", 49; Tirmizî, "Buyu", 73; İbn Mace, "Ticaret", 27.

⁴¹ Ebû Dâvûd, "Buyu", 51, thk.: Şuayb Arnavut (Beyrut: Risaletü'l-İlmiyye, 2009), 5/322; Ahmed İbn Hanbel, "Müsned", 3/156, 3/286.

⁴² Ancak şunu ifade etmek gerekir Tirmizî'nin hasen tarifi usul alimlerince ifade edilen hasen li-ğayrihi tanımına daha yakın bir tanımdır.

⁴³ Ebû Dâvûd, "Buyu", 51; İbn Hanbel, "Müsned", 2/337.

⁴⁴ Ebû Dâvûd, "Buyu", 51.

rivâyettir. Ahmed b. Hanbel sahih li-ğayrihi olarak ifade etmiştir. İsnadında zayıflık bulunsa da bir diğer rivâyetler sayesinde sahihlik dercesine ulaşmıştır.⁴⁵ Bu üç rivâyet de birbirini destekler nitelikte ve bu sayede de sahih ve hasen derecesine ulaşmış hadislerdir.

Konumuza delil olarak getirilen hadiste görüldüğü gibi ashabın tes'îr isteği Hz. Peygamber tarafından geri çevrilmiştir. Hz. Peygamber'in sahâbeden gelen narh talebine olumsuz karşılık verdiği hadisi ortam ve zaman açısından değerlendirilecek olursa; yapılan incelemelerde narh talebinin tarihi H. 8. yılın ilk dönemlerine denk geldiği tespit edilmiştir. İncelendiğinde bu yılın aralarında Mûte Savaşı ve Huneyn Gazvesi'nin de bulunduğu ondan fazla savaşın yapıldığı bir cihad yılı olduğu görülmektedir.⁴⁶ Savaş halindeki bir devlette toplum genelinde ekonomik açıdan bir darlık olması yüksek bir ihtimaldir. Bu durumda fiyatlara müdahale/narh zulümdür, çünkü sunî bir müdahale ile değil, kendi doğal seyrinde artan bir piyasa fiyatı vardır. Ulaşılan bu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Hz. Peygamber'in bu sebepten ashabın narh isteğine olumsuz cevap vermiş olma ihtimali yüksektir.

Allah Rasûlü'nün tes'îrden uzak durmasının bir diğer muhtemel sebebi ise malların ithal olmasıdır. O dönemde Medine'de gıda maddelerinin çoğu ithal yollarla temin edilmektedir. Ürünlerin dışarıdan gelmesi durumunda yol masrafları ve meşakkatin etkisiyle maliyet ve tedarik masraflarının artması ve bunların satış esnasında piyasaya yansıtılması gayet normal bir durumdur. Yani ortada zulmetmek amacıyla yapılan bir kalkışma bulunmamaktadır. Şâyet o günün şartlarında ortada ticarî bir zulüm olsaydı Hz. Peygamber mutlaka o zulme müdahale ederdi.⁴⁷ Hem toplumun devlet sistemine yeni alışması hem de çok sayıda savaşın olmasından anlıyoruz ki asr-ı saadet dönemi henüz fiyatlara müdahale için erken ve müdahalenin gerekli şartlarının oluşmadığı bir dönem olarak görülmektedir.

⁴⁵ Ahmed İbn Hanbel, "Müsned", 3/85.

⁴⁶ Kallek, *Sosyal Servet: İslâm'da Yönetim Piyasa İlişkisi*, 116.

⁴⁷ Ramazan el-Bûtî, *Davâbitü'l-Maslaha fi's-Şer'ati'l-İslâmiyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986),182-183; Hasan, "et-Tes'îr fi'l-Fıkhi'l-İslâmî", 462.

2.4. Hz. Ömer'in Narh/Tes'ir İle İlgili Tutumu

Tes'ir ile ilgili bir diğer kaynağımız sahâbe uygulaması olarak Hz. Ömer (ö. 23/644) ile Hâtıb b. Ebî Beltea (ö. 30/650) arasında geçen meseledir. Enes b. Mâlik'den edinilen rivâyete göre, Hz. Ömer namazgâha giderken çarşıda Hâtıb b. Ebî Belteâ'ya rastlar. Hâtıb'ın önünde iki kap dolusu kuru üzüm vardır. Halîfe, ona fiyatlarını sorar, o da "iki müddün (ölçeğinin) bir dirheme" olduğunu söyler. Halîfe, "Tauf'ten üzüm yüklü bir kervan gelmekte olduğunu haber aldım onlar istemeyerek senin fiyatını rayiç fiyat kabul edeceklerdir. O halde onların zarar görmemesi için ya fiyatını artır yahut malını topla çek git buradan, istediğin yerde istediğin fiyata sat"⁴⁸ diyerek Hâtıb'ı ikaz eder.

Saîd ibn Müseyyib'in (ö.94/712) mürsel olarak rivâyet ettiği ve Şafîi'nin (ö.204/820) de eserinde naklettiği rivâyet ise şöyledir: "Hz. Ömer pazardan dönünce kendi kendine bir durum değerlendirmesi yapar, sonra bizzat kendisi Hâtıb'ın evine gider ve: "Sana söylediğim benden kesin bir emir veya hüküm değildir, bu şehir halkı için iyilik istediğim (için söylenmiş) bir sözdür. Nereyi istersen orada istediğin fiyata o malı sat"⁴⁹ diyerek önceki kararından vazgeçtiği nakledilir.

Hz. Ömer döneminde gerçekleşen bu hadise H. 18. yıla tekabül etmektedir. Bu yıllar ise Medine'de büyük bir kıtlığın yaşandığı döneme denk gelmektedir. Bu olayda halife söz konusu iki zarardan dolayı narh koymamıştır. Birincisi; eğer Hâtıb'ın fiyatını diğer mal sahipleri emsal kabul ederlerse bu, onlara zarar verir. İkincisi ise o fiyatı halîfe yükseltecek olursa o zaman müşteriler zarar görecektir.⁵⁰ Burada Hz. Ömer ilk başta Hâtıb'a müdahale etmiş ancak bu müdahalenin böyle bir dönemde doğru olmayacağını

⁴⁸ Muvatta', "Buyu", 56.

⁴⁹ İbn Kudame, *el-Kuġnî*, 5/21; Ebü'l-Abbas Takıyyuddîn Ahmed b. Abdülhalîm b. Mecdidîn b. Abdüsselâm ibn. Teymiyye, *Hisbe*, çev: Cemal Güzel (İstanbul: Takva Yayınları, 2015), 77.

⁵⁰ İbn Kudame, *el-Kâfi "fi Fıkhi İmam Ahmed b. Hanbel"* (Beyrut: Daru'l-Kütübü İlmîye 1994), 5/21; Ali Şafak, "İslâm Hukukunda Alışverişte Kâr Haddi", *İslâm Hukukuna Göre Alışverişte Vade Farkı ve Kâr Haddi*, Ed. Ali Şafak, Hayreddin Karaman (İstanbul: İlmî Neşriyat, 1989), 87; Çolak, Abdullah, *İslâm Borçlar Hukuku*, Ensar Neşriyat (İstanbul: Ensar Yayınlar, 2022), 168.

düşünüp ona tekrar ticari hürriyet vermiştir.⁵¹ Anlaşıyor ki bu meselede de suni bir müdahale olmayıp kendi doğal seyrinde meydana gelen bir olay mevcuttur. Bundan dolayı da Hz. Ömer'in narh koyması İslâm hukukuna göre caiz olmazdı. Görüldüğü üzere bu iki örnekte narh konmamasının sebebi oldukça açıktır ve ileriye yönelik narha yasaklama getirecek hiçbir ifade yoktur. Hz. Ömer döneminin olayı da suni müdahale ile değil oluşan kıtlık nedeniyle meydana geldiği ortadadır. Müdahale için gerekli şartlar sağlanmadığı için de Hz. Ömer müdahalede bulunmamıştır.

2.5. Narhın/Tes'îrin Hükümü

Naslardaki mutlak ifadelerden hareketle İslâm hukukçuları ticari alanda kaide olarak serbest bir yol takip etmekte ve ciddi bir sebep yokken piyasaya müdahaleyi kabul etmemektedir.⁵² Zulüm, aşırı pahalılık veya aşırı ucuzluk, gibi herhangi bir müdahaleye maruz kalmamış olan piyasa için bu yaklaşım her zaman geçerlidir. Ancak olası bir dış müdahale meydana geldiğinde mal ve hizmet fiyatlarını devletin belirlemesi (narhın hükümü) konusunda mezhepler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.⁵³ Mezhep alimleri narhın cevazı ile ilgili bu ihtilafı görüşleri ileri sürerken aynı delilleri kullanmışlardır.

Mütekaddimûn Hanefiler⁵⁴, Şafiî⁵⁵ ve Hanbelî mezhebi alimleri "narhta karşılıklı rıza ortadan kalkmaktadır" diyerek narhın caiz olmadığını savunmuşlardır. İbn Kudâme (ö. 620/1223) narha karşı

⁵¹ Kallek, *Sosyal Servet: İslâm'da Yönetim Piyasa İlişkisi*, 121.

⁵² Ebû Zekerriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1992), 13/43; Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *el-Hidaye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi* (Karaçi/Pakistan: İdaretü'l-Kur'an ve'l-Ulumi'l-İslâmî, 1996/1417), 7/226; Ebü'l-Huseyn Yahya b. Ebi'l-Hayr b. Salim el-İmranî, *el-Beyan fi Mezhebi'l-İmam eş-Şafiî* (Cidde: Daru'l-Minhac, 2000/1421), 5/355; Yusuf el-Karadavi, *İslâm Hukuku Evrensellik Süreklilik*, çev: Yusuf Işıcık, Ahmet Yaman (İstanbul: Nida Yayınları, 2016), 195; İbn Kayyım el-Cevzi, *et-Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyaseti's-Şer'iyye* (Lübnan: Daru'l-Kütübi İlmiye, 2012) 189; İbn Âbidin, *Reddü'l-Muhtar alâ Dürri'l-Muhtar*, 9/658; Hasîb Arkawî, "Ahkamü't-Tes'îr fi'l-Fıkhi'l-İslâmî", *İslâm Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2015), 273.

⁵³ Hasan, "et-Tes'îr fi'l-Fıkhi'l-İslâmî", 458.

⁵⁴ Kâsânî, *Bedaiu's-Sanaî*, 6/517.

⁵⁵ Ebû Zekerriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Ravzatu't-Tâlibin* (Beyrut: Kütübü'l-İslâmî, 1991/1416), 3/413.

çıkan Hanbelî alimlerin narhtan dolayı piyasaya arz edilen malda azalma, malların kalitesinde düşüş ve ihtikarın meydana gelebileceği i bunun da fiyatların daha yüksek oranlara çıkmasına neden olacağı hususunda endişe duydukları içine narha karşı çıktıklarını belirtmektedir.⁵⁶ Hanefi alimlerinden Ebû Yûsuf (ö. 182/798) narh konusunda: "Ucuzluk ve pahalılık Allah'tandır. Ucuzluk ve pahalılık sürekli bu durum üzere devam etmez. Allah'ın dilemesine göre bazen ucuzluk bazen pahalılık olur. Ucuzluk ve pahalılıkta ise bilinip uygulanacak bir ölçü yoktur. Malın azlığı veya çokluğu ucuzluğu etkilemeyebilir. Bazen çok olan ürün -çok olmasına rağmen- pahalı, bazen de az olan ürün -az olmasına rağmen- ucuz olabilir. Bunların hepsi Allah'ın hükmüdür"⁵⁷ demiş ve narhın caiz olmadığını belirtmiştir.

Narhı caiz görmeyenler Hz. Peygamber'in açık bir şekilde narh koymayı reddettiği hadisi delil getirerek "narh caiz olsaydı Rasûlullah bizatihi kendisi uygulardı" görüşünü savunmuşlardır.⁵⁸ Yine aynı şekilde onlara göre Hz. Ömer'in Hâtıb b. Ebî Belta'yı kısıtlamasının ardından geri Hâtıb'ın yanına gidip onu fiyat hususunda serbest bırakması da devletin narh koymasının doğru olmadığına delildir.⁵⁹

Bu görüşün sahiplerine göre fiyatlara narh getirerek tüketicilerin yararını korumak ne kadar önemli ise narh getirmeyip üretici veya satıcıların menfaatlerini düşünmek de en az o kadar önem arz etmektedir. Fiyat sınırlaması getirerek satıcıyı zora sokmak ona yapılan bir zulümdür ve alışverişin en önemli ilkesi olan karşılıklı rızaya aykırı bir harekettir.⁶⁰ Naslardan hareketle oluşturulan Fihhî kaidelere göre kişinin malına izni ve rızası olmadan müdahalede bulunmak ise caiz değildir.⁶¹ Aynı zamanda eşya fiyatlarının sınırlandırılması kişi hürriyetinin de

⁵⁶ İbn Kudame, *el-Muğni*, 5/21.

⁵⁷ Alkış, "İslâm Hukuku Açısından Tüketicinin Korunması", 122.

⁵⁸ İbn Kudme, *el-Muğni*, 5/21; Kâsânî, *Bedaiu's-Sanai*, 6/517.

⁵⁹ İbn Kudme, *el-Muğni*, 5/22.

⁶⁰ İbn Kudme, *el-Muğni*, 5/21; Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, 292; Abdurrahman, *et-Tes'îr ve Hükmühu*, 2, (Erişim 22 Kasım 2020), hssb.gov.sd/sites/default/files/0_التسعير%20وحكمه.pdf

⁶¹ Abdurrahman, *et-Tes'îr ve Hükmühu*, 4, (Erişim 22 Kasım 2020), hssb.gov.sd/sites/default/files/0_التسعير%20وحكمه.pdf

sınırlandırılması demektir. Kişinin alışverişine müdahale ederek "şu malı, şu fiyattan satacaksın" şeklinde bir sınırlama getirmek bir nevi kişinin akit hürriyetine müdahale olup adeta ona yetki sınırlaması getirmek demektir. Şunu da ifade edelim ki fukahaya göre hacr sebepleri arasında fiyatların yükselmesi bulunmamaktadır. Bu nedenle kişinin alışverişine müdahale edilmesi uygun olmaz.⁶² Şevkânî'nin (ö. 1250/1834) tercihi⁶³ ve Zâhiriler'in görüşü de narhın haram olduğu yönündedir.⁶⁴ Ayrıca uzaktan mal getiren bir tüccar (câlib) tes'îr uygulandığını duyması halinde mal getirmekten imtina eder, doğal olarak mal tedariki ve piyasaya ürün arzı azalır ve piyasa düzeni daha fazla bozulur.⁶⁵ Sunulan bu görüşlerden varılan hükme göre asr-ı saadete ait bu iki örnek ve âyet, narhın caiz olmadığına delildir. Ancak bununla beraber olması gerekenin çok üstünde kâr elde edilmesi halinde narhın uygulanabileceği de kabul edilmiştir.⁶⁶

Bir kısım mezhep alimleri ise caiz olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Bu görüşte olan mezhep alimleri müteahhirûn Hanefiler,⁶⁷ Mâlikî mezhebi ve Şafîî fakihlerden bazıları⁶⁸ ve müteahhir Hanbelî fıkıhçılardır.⁶⁹ Ancak bu caizlik görüşü mutlak manada her zaman yapılmalıdır anlamında bir cevaz değil, "Zaruretler memnu' olan şeyleri mubah kılar."⁷⁰ kaidesinde de geçtiği gibi ihtiyaç ve toplum maslahatı gerektiğinde

⁶² Mevsilî, *el-İhtiyar*, 4/416; Hasgöl Çolak, "Konya Şeriyeye Sicillerinde Dördüncü Deftere Kayıtlı Olan Hükümler ve Değerlendirilmesi" (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1992), 29; Abdurrahman, *et-Tes'îr ve Hükümühu*, 4, (Erişim 22 Kasım 2020), hssb.gov.sd/sites/default/files/0_حکمه_و_التسعير_20.pdf; Kâisi, "Hukmu't-Tes'îri'l-Cebrî fî'l-Fıkhî'l-İslâmî", 121.

⁶³ Şevkânî, *Neylü'l-Evtar*, 1025.

⁶⁴ Arkawî, "Ahkamü't-Tes'îrî'l-Fıkhî'l-İslâmî", 1/272.

⁶⁵ Hasan, "et-Tes'îr fî'l-Fıkhî'l-İslâmî", 462-463.

⁶⁶ Nevevî, *el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb*, 13/43; Mergînânî, *el-Hidaye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 7/226; İmranî, *el-Beyan fî Mezhebi'l-İmam eş-Şafîî*, 5/355; Şevkânî, *Neylü'l-Evtar*, 1025; İbn Kayyım, *et-Turuku'l-Hükmiyye fî's-Siyaseti's-Şeriyeye*, 199.

⁶⁷ Mergînânî, *el-Hidaye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 7/226; İbn Âbidin, *Reddü'l-Muhtar alâ Dürri'l-Muhtar*, 9/658-659.

⁶⁸ Nevevî, *el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb*, 13/43; İmranî, *el-Beyan fî Mezhebi'l-İmam eş-Şafîî*, 5/355; Karadavi, *İslâm Hukuku Evrensellik Süreklilik*, 195.

⁶⁹ İbn Kayyım, *et-Turuku'l-Hükmiyye fî's-Siyaseti's-Şeriyeye*, 189.

⁷⁰ Mecelle, 21.

yapılabileceğine dair bir cevazdır.⁷¹ Burada caiz olma ölçüsü piyasanın doğal seyrinden çıkıp suni bir müdahaleye maruz kalmış piyasa ortamına dönüşmüş olması ve halkın bundan zarar görüyor olmasıdır. Narhı/tes'îri caiz görenler böyle bir durum âriz olduğunda aktarılan hadis ve Hz. Ömer örneğinin narhın iptaline delil olduğunu kabul etmezler.⁷² Çünkü burada Hz. Peygamber'in "narh koymayınız, narh koymak haramdır" gibi bağlayıcı bir ifadesi yoktur.⁷³ Ayrıca bu durumun sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için Hz. Peygamber'in fiillerinin tasnifine göre hareket edilmesi gerekir. Rasûlullah'ın fiilleri bütün insanlığı -özellikle müslümanları- ilgilendiren fiilleri olarak nübüvvet; sadece kendi şahsına münhasır fiilleri olarak beşeriyet; Medine döneminde devletin başkanı olması hasebiyle genellikle bu devlete bağlı toplumu ilgilendiren fiilleri olarak devlet başkanlığı şeklinde üç ayrı kısımda incelenmiştir. Bu üçlü tasnif içerisinde narh ile ilgili uygulaması "devlet başkanı olarak yerine getirdiği görevi" şeklinde değerlendirilmiştir.⁷⁴ Yani bir devlet başkanı olarak Hz. Peygamber'in narh koymaması kendi dönemine has bir durumdur. İleriye yönelik narhın haram olduğuna dair bir ifade hadiste geçmemektedir. Dolayısıyla daimî ve umumi bir teşri' niteliği taşıdığı söylenemez.⁷⁵

Hz. Ömer ile Hâtıb b. Ebî Belta arasında geçen olayı Muhammed Ravvas değerlendirmiş ve ilk kısmın Hz. Ömer'in ifade tarzına benzediğini, ancak ikinci kısım olan: "...sana söylediğim benden kesin bir emir veya hüküm değildir, bu şehir halkı için iyilik istediğim (için söylenmiş) bir sözdür. Nereyi istersen orada istediğin fiyata o malı sat"⁷⁶ ifadesinin ise Hz. Ömer'in ifade tarzına

⁷¹ Arkawi, "Ahkamü't-Tes'îri'l-Fıkhî'l-İslâmî", 1/273.

⁷² İbn Âbidin, *Reddü'l-Muhtar alâ Dürri'l-Muhtar*, 9/659; Kâisî, "Hukmu't-Tes'îri'l-Cebrî fi'l-Fıkhî'l-İslâmî", 124.

⁷³ Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, 292.

⁷⁴ Ramazan el-Bûtî, *Davâbitü'l-Maslaha fi's-Şer'ati'l-İslâmiyye*, 182; Murat Şimşek, *İslâm Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamber'in İctihad ve Tasarrufları* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 203.

⁷⁵ Muhammed Mustafa Şelebî, *el-Fıkhü'l-İslâmî* (Beyrut: Daru'l-Câmiyye, 1982), 151-152.

⁷⁶ İbn Kudame, *el-Muğni*, 4/240; İbn Teymiyye, *Hisbe*, 77.

benzemediğini söylemektedir.⁷⁷ Ayrıca Hz. Ömer dönemindeki olayla ilgili dönemin ekonomik durumu göz önünde bulundurulmuştur. Yani piyasaya müdahale edilebilmesi için gerekli şartların oluşmadığı görülmektedir. Aynı şekilde bu olayda da narhla ilgili ileriye yönelik değil o dönemin şartlarında ortaya konmuş bir yasaklama olduğu düşünülebilir.

Hanbelî fakihî İbn Kayyım el-Cevzî (ö. 751/1350) ve hocası İbn Teymiyye (ö. 728/1328) narhı "haram" ve "caiz" olarak iki başlıkta incelemişler, caiz olanı ise -duruma göre- vacip dahi görmüşlerdir.⁷⁸ İbn Teymiyye caiz ve vacip narh hakkında şu bilgilere yer verir: Caiz narh şunu ifade eder; insanlar mallarını normal bir şekilde satarlarken, savaş kıtlık vs. sebepler yüzünden ürünün azlığı veya nüfusun artması sonucu oluşan fiyat yükselmesi Allah'tandır. Bu durumda esnafa sabit veya sınırlandırılmış bir fiyattan satış yaptırmak zulüm olur. Vacip narh ise artık müdahalenin kaçınılmaz olduğu durumları ifade eder. Bu narhın gerekliliği ise toplum düzenini keyfi olarak bozan ve tek taraflı haksız kazanca neden olan monopol (tekelci) oluşumlardan kaynaklanır.⁷⁹

Müteahhir Hanefilere göre ölçü piyasa fiyatının üstünde olan fiyatın fahiş derecede olmasıdır. Şartların bu şekilde olması durumunda yetkililer tarafından piyasa fiyatlarına müdahalede bulunulması caizdir.⁸⁰ Hanefî fakihlerinden İbn Âbidin (ö. 1307/1889) Hz. Peygamber'in hadisine binaen devletin piyasaya müdahalesini caiz görmezken piyasa düzenin bozulması durumunda ehl-i rey/ehl-i hibrenin görüşlerine başvurularak düzenleme yapılabileceği kanaatindedir.⁸¹ Günümüz fıkıh alimlerinden Yusuf el-Karadavî (ö. 1926-2022) ise piyasayı ellerinde tutan ve insanları zor duruma düşüren tamahkâr grupların kendi hallerinde bırakılmasının yasaklanması gerektiğini

⁷⁷ Muhammed Ravvas el-Kala'cî, *Mevsûatu Fıkhı Ömer İbnü'l-Hattab* (Beyrut: Daru'n-Nefais, 1989/1409), 178.

⁷⁸ İbn Teymiyye, *Hisbe*, 63, 64; İbn Kayyım, *et-Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyaseti's-Şer'iyye*, 189.

⁷⁹ İbn Teymiyye, *Hisbe*, 63-64.

⁸⁰ Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Bedreddin el-Aynî, *el-Binaye Şerhu'l-Hidaye* (Beyrut: Daru'l-Kitûbi İlmiye 2012/1433), 12/218-219.

⁸¹ İbn Âbidin, *Reddü'l-Muhtar alâ Dürri'l-Muhtar*, 9/659.

ifade etmiştir ve gerekli durumlarda narhın uygulanmasının ihtiyar değil yerine göre gereklilik ifade edeceğini belirtmiştir.⁸² Nitekim yukarıda ifade ettiğimiz gibi caiz olmadığını savunan diğer mezhep alimleri de meydana gelen olası bir zaruret halinde narhın caiz olabileceği görüşünü benimsemişlerdir.⁸³

Piyasaya müdahaleyi caiz görenler arasında tes'irin hangi maddelere uygulanacağı hususunda yine ihtilaf vardır. Hanefilerin çoğu tes'iri ihtikâra kıyas ederek insanların yiyecek olarak kullandıkları gıda maddeleri ile hayvanların yemleri olarak ancak iki tür maddede piyasaya müdahale uygulanabileceği görüşünü benimsemişlerdir.⁸⁴ Hanefiler,⁸⁵ Şafîî⁸⁶ ve Hanbelîler'den bazıları⁸⁷ ise tes'irin sadece insan ve hayvanların gıda maddeleri olarak kullanılan ürünlerde değil ticari malların hepsine uygulanabileceği görüşünü ifade etmişlerdir. Bazı Hanefiler ise Ebû Yûsuf'un herhangi bir madde ile kayıtlanamaksızın gerçekleşmesi halinde kendisinde zarar görülen ve toplumun zararına olan her şeyde ihtikarın haram olduğu hakkındaki görüşüne binaen sunî olarak yükselmesi halinde bütün mallara tes'irin uygulanabileceğini ifade etmişlerdir.⁸⁸

Mâlikîler ise herhangi bir kıymet belirtmeksizin ölçülebilen ve tartılabilenlerden misli olanlarda tes'ir caizdir demişlerdir.⁸⁹ Delilleri şudur; ölçülebilen ve tartılabilen mallar misline döner, insanların eşya semenlerini misli semen üzerine sabitlemesi mümkündür. Çünkü o semende ihtilaf yoktur.⁹⁰ Kıyemî mallarda ise ihtilaf vardır. Çünkü o malın misli yoktur. Bundan dolayı da piyasada tek fiyat üzerine birleştirilmesi adil bir davranış olmaz.⁹¹

⁸² Karadavi, *İslâm Hukuku Evrensellik Süreklilik*, 194-195.

⁸³ Nevevî, *el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb*, 13/43; Mergînânî, *el-Hidaye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 7/226; İmranî, *el-Beyan fi Mezhebi'l-İmam eş-Şafîi*, 5/355; Şevkânî, *Neylü'l-Evtar*, 1025.

⁸⁴ İbn Âbidin, *Reddü'l-Muhtar alâ Dürri'l-Muhtar*, 9/661

⁸⁵ İbn Âbidin, *Reddü'l-Muhtar alâ Dürri'l-Muhtar*, 9/661.

⁸⁶ Nevevî, *Ravzatu't-Tâlibin*, 3/413.

⁸⁷ İbn Teymiyye, *Hisbe*, 64.

⁸⁸ İbn Âbidin, *Reddü'l-Muhtar alâ Dürri'l-Muhtar*, 9/661

⁸⁹ Ebü'l-Velid Süleyman b. Halef b. Sa'd el-Endülüsî el-Bâcî, *el-Münteka Şerhu'l-Muvatta' el-İmam Mâlik* (Kahire: Matbaatü's-Saade, 1332), 5/18.

⁹⁰ Hasan, "et-Tes'ir fi'l-Fikhi'l-İslâmî", 465.

⁹¹ Bâcî, *el-Münteka*, 5/18.

Konu için aktarılan getirilen âyet, hadis ve görüşlere dair genel bir değerlendirme yapacak olursak; İslâm hukuku ticari sahada “serbest rekabet” esasını kaide olarak benimsemiştir. Günlük hayatta fiyatların teşekkül ve tekevvünü iktisadın arz ve talep kanunlarına bırakmıştır. Alışveriş sırasında elde edilecek kârın minimum ve maksimum sınırları belirtilmemiştir. Piyasanın kontrolüne dair Kitap ve Sünnet’te umumi prensipler ortaya konmuş, detaylı hükümler daha çok ilgili teşkilata ve ülü’-emre bırakılmıştır. Âmme menfaati ve onu himaye kârın tespitinde ve narhta başta gelen şart olarak gösterilmiştir. Bu bakımdan kâr oranı satıcı ve alıcının iyi niyetine bırakılmıştır. Fakat iyi niyetin suiistimali halinde, dini ve ahlâkî duyguların zayıfladığı, kanaatsizliğin hâkim olduğu durumlarda ifrata gidilmeksizin hem bayi hem de müşterinin hukuku korunacak şekilde narh müessesesi İslâm hukukunda meşru kabul edilmiştir. Tabii bir sebepten dolayı değil de fiyatların sûni oynamalarını engellemek için devlet piyasaya müdahale ederek narh (sabit fiyat) koyabilir. İlgili hadis buna engel değildir. Aynı zamanda Hz. Peygamber’in fiillerinin nübüvvet, beşeriyet ve devlet başkanlığı tasnifine tabi tutularak üç aşamada değerlendirilmesi, hakkında ihtilaf bulunan konuları günümüze tatbik ederken daha sağlıklı bir sonuca varmamıza yardımcı olacaktır. Bunun yanı sıra dönemin coğrafi ve kültürel yapısı da dikkatlerden kaçmamalıdır. Nitekim bu açıardan bakıldığı zaman Hz. Peygamber’in bulunduğu dönemin şartları gereği narh talebini geri çevirmesi genel geçer bir ilke ve ileriye yönelik piyasaya müdahaleyi engelleyici genel bir kural olarak algılanmamalıdır.

Sonuç

İslâm prensip olarak serbest piyasa ekonomisini benimsemiştir. Çünkü naslarda piyasaya doğrudan müdahaleyi gerektirecek herhangi bir emir bulunmamaktadır. Ancak İslâm hukuku için tamamen kontrolsüz bir piyasa sisteminden bahsetmek de doğru değildir. Zira toplumsal ekonomik düzeni bozacak olan bir davranış sergilenmesi halinde bozulan düzenin tesisi ve iktisadi güvenliğin temini için piyasaya devletin

müdahalesi caiz kabul edilmiş hatta gerekli dahi görülmüştür. Bu durum toplum maslahatının bir gereği olarak kabul edilebilir.

Devlet serbest piyasanın tesisi ve temini için tedbirlerini en başta almalıdır. Denetimler yaparak ihtikar, telakki'r-rukban, neceş gibi ticaret ahlakına uygun olmayan, insanların sırtından haksız kazanç elde edilmesine neden olan fiillerin önüne geçmeli, faillerine gereken cezaî müeyyideyi uygulamalıdır. Yapılması gereken denetimlerin zamanında yapılması ve ticarete uyulması gereken kurallar ihlal edildiği zaman tatbik edilmesi gereken yaptırımlar sayesinde devletin piyasaya doğrudan müdahil olmasına gerek kalmayacaktır.

Yaptığımız araştırmalarda gördük ki ticari hayatta dürüstlük ve adalet asıldır. Piyasa normal kendi seyrinde işliyor, ticaret karşılıklı rıza ve güvene dayalı ilerleyebiliyorsa böyle bir piyasaya devletin müdahalesi caiz değildir. Aynı şekilde savaş, kıtlık vb. durumlarda satıcının elinde olmayan sebeplerden ötürü piyasa fiyatları yükseliyorsa, halk her ne kadar mağduriyet yaşasa da devletin müdahalesi caiz değildir. Çünkü piyasa yine suni bir etkiye maruz kalmamış, kendi doğal arz talep seyrinde işlemektedir. Bununla beraber devletin bu durumlarda her iki tarafı da zarara uğratmayacak tedbir ve -gerekli durumlarda sübvansede ederek-piyasayı düzenleme faaliyetlerinde bulunmasında da bir sakınca bulunmamakta hatta toplumsal kırılmaların önüne geçebilmek için önem arz etmektedir. Ancak piyasa normal seyrinden çıkmış, tekelleşme, karaborsa, ticari ahlakın bozulması gibi durumlar ortaya çıkmış, fiyatlar hiçbir meşru sebep olmaksızın yükseliyorsa devletin yetkili kurumlarının piyasaya müdahalesi/tes'îr caizdir.

Finansman / Funding:

This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest:

The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Abdurrahman, Abdullah Zübeyir. *et-Tes'îr ve Hükmühu*, Erişim 22 Kasım 2020, hssb.gov.sd/sites/default/files/0_حکمه%20التسعير.pdf
- Alkış, Alparslan. "İslâm Hukuku Açısından Tüketicinin Korunması". Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2012.
- Âlûsî, Şihâbüddin Mahmûd b. Abdullah. *Ruhu'l-Meani*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2015/1436.
- Arkawi, Hasîb. "Ahkamü't-Tes'îri'l-Fıkhî'l-İslâmî". *İslâm Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2015), 268-286.
- Arslan, Hüseyin. "Ahilik Teşkilatının Sosyo-İktisadi Yapısı ve Örneklik Değeri". *Akademik Bakış Dergisi*, (2015), 49/248-271.
- Aynî, Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Bedreddin. *el-Binaye Şerhu'l-Hidaye*. Beyrut: Daru'l-Kütübi İlmiye 2012/1433.
- Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleyman b. Halef b. Sa'd el-Endülüsi. *el-Münteka Şerhu'l-Muvatta' el-İmam Mâlik*. Kahire: Matbaatü's-Saade, 1332.
- Bedî Yakûb, Emil. *Mevsûatu 'Ulûmi'l-Luğati'l-'Arabiyye*. Beyrut: Daru'l-Kütübi İlmiyye, 2006.
- Buhari, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-Sahih*, Beyrut: Daru İbn Kesir, 2002/1423.
- Bûtî, Ramazan. *Davâbitu'l-Maslaha fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986.
- Cessas, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Razi. *Ahkamu'l-Kur'an*, Beyrut: Daru'l-Kütübi İlmiye, 2013/1434
- Cevzi, İbn Kayyım. *et-Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyaseti's-Şer'iyye*. Lübnan: Daru'l-Kütübü İlmiye, 2012.
- Çolak, Abdullah. *İslâm Borçlar Hukuku*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2022.
- Çolak, Hasgül. "Konya Şer'iyye Sicillerinde Dördüncü Deftere Kayıtlı Olan Hükümler ve Değerlendirilmesi". Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1992.
- Dalgın, Nihat. *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular 2*. İstanbul: Ensar Yayınları 2018.
- Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi, '26. Baskı', 2010.
- Döndüren, Hamdi. *İslâm Ticaret İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "İslâm Hukukunda Alışverişte Kâr Haddi Araştırmasına Dair Tenkîdî Görüş: 6", *İslâm Hukukuna Göre Alışverişte Vade Farkı ve Kâr Haddi*, Ed. Ali Şafak, Hayreddin Karaman, 151-160. İstanbul: İlmî Neşriyat, 1989.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî, *es-Sünen*. Beyrut: Daru'l-Kütübi İlmiye, 2010.
- _____. thk. : Şuayb Arnavut ve Muhammed Kamil Kara Belbelli. Beyrut: Risaletü'l-İlmiyye, 2009
- Eskicioğlu, Osman. *İslâm ve Ekonomi*. İzmir: Çağlayan Matbaası, 1999.
- Fetâvâ'l-Hindîyye*, y.y: Matbatü Emiriyye, 1310.
- Feyruzabadi, Muhammed b. Yakub. *el-Kamusu'l-Muhit*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2005.
- Habergetiren, Ömer Faruk. *İslâm Hukukunda Sermaye ve Sermaye Hareketleri*. İstanbul: Kitabı Yayınları, 2015.
- Hasan, Ahmed. "et-Tes'îri'l-Fıkhî'l-İslâmî", *Mecelletü Câmiati Dimeşki'l-Ulumi'l-İktisadiyye ve'l-Kanuniyye* 22/1, 2006

- Hâzin, Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm. *Tefsiru'l-Hâzin*. Beyrut: Daru'l-Kütübi İlmiye, 2014/1435.
- İbn Âbidin, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkı. *Reddü'l-Muhtar alâ Dürrî'l-Muhtar*. Beyrut: Daru'l-Marife, 2015.
- İbn Hanbel, Ahmed. *el-Müsned*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1993/1413.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri*, çev: Bekir Karlığa ve Bedrettin Çetiner. İstanbul: Çağrı Yayınları 1992.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-Muğni*. Riyad: DaruAlemlî'l-Kütüb, 1997/1417.
- İbn Mace, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni. *es-Sünen*. Beyrut: Daru't-Tasil, 2014/1435.
- İbn Manzur, Ebü'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem. *Lisanü'l-Arab*. Beyrut: Daru's-Sadr, t.y.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm. *Hisbe*, çev: Cemal Güzel. İstanbul: Takva Yayınları, 2015.
- İmranî, Ebü'l-Huseyn Yahya b. Ebi'l-Hayr b. Salim. *el-Beyan fî Mezhebi'l-İmam eş-Şafii*. Cidde: Daru'l-Minhac, 2000/1421.
- Kâisi, İbrahim Alallah Çevir. "Hukmu't-Tes'iri'l-Cebrî fî'l-Fıkhî'l-İslâmî", *Irak Üniversitesi Dergisi (Mecelletü'l-Câmiatü'l-İslâmiyye)* 26/3 (2011), 115-140.
- Kala'cî, Muhammed Ravvas. *Mevsûâtü Fıkhı Ömer İbnü'l-Hattab*, Beyrut: Daru'n-Nefais, 1989/1409.
- Kallek, Cengiz. "Narh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/387-389. İstanbul Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Kallek, Cengiz.. "Narh Konusuna Yeniden Bakış", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (2006), 7/258.
- Kallek, Cengiz. *Sosyal Servet: İslâm'da Yönetim Piyasa İlişkisi*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.
- Karadavi, Yusuf. *İslâm Hukuku Evrensellik Süreklilik*, çev: Yusuf Işıcık- Ahmet Yaman. İstanbul: Nida Yayınları, 2016.
- Kâsânî, Alaüddin Ebi Bekr b. Mesud. *Bedaiu's-Senai*. Beyrut: Daru'l-Kütübi İlmiye, 2003/1424.
- Kurtubî, Ebi Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr. *el-Camiu'l-Ahkamu'l-Kur'an*. Beyrut: Risaletü'l-Alemiyye, 2012/1433.
- Merginânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî. *el-Hidaye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*. Kıratşi/Pakistan: İdaretü'l-Kur'an ve'l-Ulumi'l-İslâmî, 1996/1417.
- Mevsilî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyar li-Ta'lili'l-Muhtar*. Beyrut: Daru'-Erkam, 1997/1418.
- Müslim, Ebü'l-Huseyn b. Haccac en-Neysaburi. *el-Câmiu's-Sahih*. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2010.
- Mv.F (el-Mevsuatü'l-Fıkhıyye)*. Kuveyt: Tabaatü Zatü's-Selam, 1984-1988.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Tefsiru'n-Nesefi*. Dımeşk-Beyrut: Daru İbn Kesîr, 2013/1434.
- Nevevî, Ebû Zekerıyya Muhyiddin Yahya b. Şeref. *el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1992.
- Nevevî, Ebû Zekerıyya Muhyiddin Yahya b. Şeref. *Ravzatu'Tâlibin*. Beyrut: Kütübü'l-İslâmî, 1991/1416.
- Okcu, Abdulmecit. "Nisa Süresi 29. Âyette Geçen 'Ticaret' Kelimesinin Farklı Okunuşları ve Hukuki Yansımaları". *EKEV Akademi Dergisi*, (2015), 61/257-276.

- Razi, Abdulkadir. *Muhtaru's-Sıhah*. Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1986.
- Şaban Zekiyyüddin. *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)*, çev: İbrahim Kafi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.
- Şafak, Ali. "İslâm Hukukunda Alışverişte Kâr Haddi", *İslâm Hukukuna Göre Alışverişte Vade Farkı ve Kâr Haddi*, Ed. Ali Şafak, Hayreddin Karaman, 60-110. İstanbul: İlmî Neşriyat, 1989.
- Şelebî, Muhammed Mustafa. *el-Fıkhü'l-İslâmi*. Beyrut: Daru'l-Câmiyye, 1982.
- Şevkânî, Ali b. Muhammed. *Neylü'l-Evtar Şerhu Muntaka'l-Ahbar*. Lübnan: Beytü'l-Efkarı'd-Devliyye, 2004.
- Şimşek, Murat. *İslâm Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamber'in İctihad ve Tasarrufları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- TDK, "Narh" *Büyük Türkçe Sözlük*, Erişim 22.12.2019.
- TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, Erişim 06 Aralık 2018,
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *es-Sünen*. Beyrut: Daru'l-Ğarbi'l-İslâmi, 1996.
- Ülgener, Sabri. *Tarihte Darlık Buhranları*. İstanbul: Derin Yayınları, 2006.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.
- Yeniçeri, Celal. *İslâm Açısından Tüketim, Tüketicinin Korunması ve Ev İdaresi*, İstanbul: İFAV Yayınları, 1996.
- Yücel, Ahmet. *Hadis Usulü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2012.
- Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtaza el-Huseyni. *Tacu'l-Arus*. Kuveyt: Turas el-Arabiyye, 1973.

